

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Віталія КУЧЕРА

на дисертацію Тетяни КІРІЄНКО

**«Право людини на безпеку: теоретико-правове дослідження»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення матеріалів дисертації, представлених КІРІЄНКО Тетяною Павлівною, дають підстави стверджувати, що авторкою проведено ґрунтовний юридичний аналіз теми, яка є однаково актуальною як для розвитку теорії права, так й правозастосування.

Актуальність теми дослідження. У дисертаційному дослідженні вирішуються актуальні теоретичні та практичні проблеми реалізації права людини на безпеку в сучасних умовах.

Безпека є досить складним явищем та характеризується багатогранним впливом на життєдіяльність суспільства, інститутів держави та кожної людини.

В умовах широкомасштабної російської агресії проти України, коли територіальна цілісність та суверенітет нашої держави опинилися під реальною загрозою знищення, забезпечення національної безпеки стало найважливішою функцією держави, справою усього Українського народу.

Зростання різних чинників небезпек, які набули системного характеру, мають різноплановий прояв у багатьох сферах суспільного життя, а також внутрішній та зовнішній характер. Виокремити серед них, зокрема, можна політичні, економічні, військові, інформаційні, соціальні, культурні, релігійні та інші.

Зважаючи на вказане, виникає потреба у переосмисленні та формуванні нових концептуальних засад права людини на безпеку в нинішніх умовах розвитку України.

Право особи на безпеку – це комплексне, фундаментальне право, яке включає широкий спектр взаємопов'язаних елементів, що гарантують захист особистості від загроз різного походження.

Право на безпеку не обмежується лише фізичним захистом, а охоплює цілісне благополуччя особистості: фізичну, особисту, матеріальну, економічну, інформаційну, приватну, екологічну та іншу безпеку.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо розроблені в науці та перспективні для дослідження.

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертанткою тема дослідження має комплексний і пріоритетний характер, а, отже, й безперечно високий рівень актуальності.

Цінність поданого до захисту дисертаційного дослідження зумовлюється такими чинниками, як: 1) розробкою сучасних підходів щодо загальнотеоретичних та методологічних засад права людини на безпеку; 2) вирішенням багатоаспектної наукової проблеми права людини на безпеку як фундаментального права людини, а також як складової системи прав людини та підсистеми національної безпеки, зокрема в період дії правового режиму воєнного стану.

Слід наголосити, що дисертаційне дослідження виконане відповідно до пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, а також тем науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ з державною реєстрацією на 2019-2024 роки «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (№ 0122U002405); на 2025-2029 роки «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» 0125U002574). Тема дисертації відповідає Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності є належним та характеризується відповідною науковою новизною підходів до вирішення питань, пов'язаних з реалізацією права людини на безпеку в сучасних умовах.

Авторка у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та судову практику, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки.

Методологія дослідження складається з системи загальнонаукових та спеціальних юридичних методів пізнання, що дало змогу виконати поставлені завдання. Застосування діалектичного методу допомогло проаналізувати поняття «право людини на безпеку», розкрити його змістовне наповнення, структуру та видову розмаїтість (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); сформулювати висновки щодо різновидів та природу загроз (небезпек) праву людини на безпеку (підрозділ 2.3). За допомогою порівняльно-правового методу з'ясовано особливості реалізації права людини на безпеку в зарубіжних країнах (США, Франції тощо) та можливість використання їх позитивного досвіду (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 3.2). Історико-правовий метод слугував розкриттю змісту і структури основних етапів виникнення й розвитку права людини на безпеку, умов та чинників, що впливають на його закріплення на рівні чинного законодавства (підрозділ 1.1). Феномен безпеки також досліджено за допомогою соціологічного методу, який виявив реальний стан захищеності людини, суспільства і держави від потенційних викликів та загроз у нинішніх умовах (підрозділи 2.2, 2.3, 3.3). Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу різноманітних джерел права та особливостей дії їхніх норм у забезпеченні безпечного середовища людини та реалізації права на безпеку (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Вміле використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку (історико-правового, системно-структурного, формально-юридичного, соціологічного, аналізу та синтезу тощо) свідчить про оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Наукова новизна результатів роботи впливає з актуальності теми дослідження. Про новизну дисертаційного дослідження авторки свідчить низка нових положень, які мають оригінальний характер та містять важливе науково-

теоретичне та практичне значення.

Дисертація є комплексним монографічним дослідженням багатоаспектної наукової проблеми права людини на безпеку як фундаментального права людини, а також як складової системи прав людини та підсистеми національної безпеки, у якому на основі сучасних положень теорії права, узагальнення судової практики отримано висновки, що мають наукову новизну, та виносяться на захист.

Сформульовані висновки та пропозиції щодо предмету дослідження є новими, відповідають загальному спрямуванню розвитку науки галузей права загалом. Слід підкреслити, що ряд висновків авторки знаходять своє продовження у пропозиціях до чинного законодавства, спрямованих на його вдосконалення.

Зокрема, вперше:

- розроблено періодизацію концептуального розвитку права людини на безпеку у світі;
- сформульовано авторське визначення поняття «право людини на безпеку» як фундаментальне конституційне право людини на безпечне існування та розвиток в умовах відсутності небезпек та загроз техногенного, екологічного, військово-політичного та соціального характеру;
- запропоновано внести зміни до Закону України «Про національну безпеку України», доповнивши його положення переліком загроз національній безпеці з акцентом на забезпечення особистої безпеки громадян; визначити в ньому критерії пропорційності та обережності при застосуванні сили; встановити санкції за порушення положень Додаткових протоколів до I та II Женевських конвенцій;
- рекомендовано змінити назву Закону України «Про національну безпеку України»;
- визначено особливості правової регламентації реалізації механізму забезпечення та захисту права людини на безпеку (в умовах мирного часу та збройних конфліктів);
- зроблено висновок, що формування інституту права людини на безпеку можливе за умови прийняття окремого Закону України «Про право людини на безпеку»;

удосконалено:

- авторське визначення поняття «безпека людини», що базується на комплексному підході до розуміння права людини на безпеку;
- наукову позицію про те, що особливості обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні повинні відповідати таким принципам: пропорційності, економічної ефективності, регламентації запроваджуваних обмежень;

набули подальшого розвитку:

- ідеї щодо розмежування правових режимів забезпечення права людини на безпеку: загального та спеціального;
- класифікація видів загроз праву людини на безпеку за суб'єктним складом;
- передумови взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами національної безпеки.

Наукова обґрунтованість результатів та відповідність їх темі дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані

дисертанткою, своєю переважною більшістю є аргументованими і переконливими. При їх доведенні та обґрунтуванні авторкою використано широке коло вітчизняних й зарубіжних наукових джерел з теорії права, конституційного права, українське та зарубіжне законодавство та судова практика.

Наукова обґрунтованість висновків підтверджується критичним аналізом наявних літературних юридичних джерел. Порівнюючи різні точки зору науковців, авторка в багатьох випадках формулює власну позицію, є толерантною у дискусії з іншими фахівцями.

Ступінь наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається виваженою та продуманою структурою дослідження.

Авторкою вірно визначено предмет та об'єкт дисертації, чітко сформульовано мету та задачі. Структура дисертації обумовлена завданнями та логікою дослідження і складається з анотації, вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Тема роботи, результати наукового дослідження відповідають меті та змісту теоретичної частини.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації.

Джерельну базу роботи можна вважати цілком репрезентативною, оскільки дисертантка при проведенні дослідження використала значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 416 найменувань). Слід відзначити, що достатню увагу авторка приділила аналізу зарубіжного досвіду (114 іноземних джерел) реалізації права людини на безпеку в сучасних умовах та доведенню доцільності запровадження окремих положень в Україні, що засвідчили ефективність їх застосування в інших державах.

Основні положення роботи апробовані на науково-практичних заходах: VIII Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів, 8 грудня 2022 р.); Міжнародному круглому столі «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 23 лютого 2023 р.); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Recent Trends in Science Proceeding of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference» (м. Дніпро, 4-5 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: Україна та світ» (м. Львів, 9 червня 2023 р.); науковому семінарі «Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період» (м. Львів, 23 червня 2023 р.); Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період» (м. Львів, 15 грудня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 22-23 лютого 2024 р.).

Достовірність наукових положень обумовлена чітко визначеною структурою дослідження. Розкриттю теми дисертаційного дослідження сприяв класичний підхід до аналізу правовідносин у сфері забезпечення права людини на

безпеку: від теоретичних та методологічних засад, ключових, базових понять до характеристики елементів забезпечення права людини на безпеку.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення і висновки, зроблені під час дослідження, відображено у 12 наукових публікаціях, з яких 5 статті опубліковано в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, та 7 тезах доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів на науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих здобувачкою статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях (стор. 12-13 дисертації) дозволяє дійти висновку про повноту та належний науковий рівень викладу положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні в опублікованих наукових працях.

Обсяг використаних у роботі бібліографічних джерел є цілком достатнім. Використані дисертанткою науково-теоретичні та монографічні роботи вітчизняних та зарубіжних авторів дозволили визначити теоретичні положення та надати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Оцінюючи зміст дисертації, перший розділ роботи присвячено теоретико-правовим та методологічним засадам дослідження права людини на безпеку. Охарактеризовано зміст поняття «право людини на безпеку» та сформульовано авторське його визначення – як фундаментальне конституційне право людини на безпечне існування та розвиток в умовах відсутності небезпек і загроз техногенного, екологічного, військово-політичного та соціального характеру.

У другому розділі роботи проаналізовано право людини на безпеку в системі особистих прав людини. Визначено взаємодію національної безпеки та права людини на безпеку. Зазначено, що національна безпека – це такий стан суспільства і держави загалом, який дає змогу зберегти її державну цілісність, суверенно вирішувати політичні, економічні, соціальні, культурні, військові та інші проблеми розвитку на користь людини, суспільства й держави, бути самостійним суб'єктом системи міждержавних відносин. Система національної безпеки має такі складові: зміст – це види безпеки (політична, військова, економічна, екологічна, інформаційна та ін.); рівні реалізації видів безпеки (які є підсистемами): безпека особистості, безпека держави, безпека суспільства. Концепція безпеки людини – комплексне поняття, що складається з низки прав людини, які гарантуються й охороняються на національному та міжнародному рівнях.

Третій розділ дисертації авторка присвятила юридичним механізмам забезпечення права людини на безпеку. Відзначено, що європейський досвід демонструє ефективні механізми забезпечення права людини на безпеку в умовах як збройного конфлікту, так і мирного часу. Україна потребує системної трансформації юридичних механізмів забезпечення та захисту права людини на безпеку в умовах сучасних викликів національній безпеці України, що обумовлює необхідність упровадження комплексного підходу до реформування існуючих правових, організаційних та інформаційно-комунікаційних інструментів у цій сфері. Формування комплексного інституту права людини на безпеку в

національному законодавстві можливе за умови прийняття окремого законодавчого акта «Про право людини на безпеку». Обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України», передбачивши розширення переліку загроз національній безпеці з акцентом на забезпечення особистої безпеки громадян, визначення критеріїв пропорційності та обережності при застосуванні сили, встановлення санкцій за порушення положень міжнародних актів. Зазначено, що обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні мають закріплюватися виключно на законодавчому рівні, не можуть бути обмежені на підзаконному рівні, є надзвичайним заходом з боку держави, що має тимчасовий характер, обґрунтовану мету, спрямовані на забезпечення національної безпеки та безпеки прав людини.

Висновки дисертації відповідають її меті та завданням. У роботі сформульовано низку пропозицій, які розроблені дисертанткою з метою удосконалення норм безпекового законодавства. Зокрема пропонується прийняття Закону України «Про право людини на безпеку», який дасть змогу комплексно врегулювати інститут права людини на безпеку, встановити основні принципи, суб'єктів забезпечення безпеки, систематизований перелік загроз безпеці людини, механізми реалізації права на безпеку та захист, юридичну відповідальність за порушення цього права. Авторка пропонує включити до нього механізми забезпечення права на безпеку під час збройних конфліктів відповідно до норм міжнародного гуманітарного права; відповідальність за порушення норм щодо захисту цивільного населення, передбачених Женевськими конвенціями.

Відсутність порушення академічної доброчесності. З аналізу змісту тексту дисертації рецензентом вбачається дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним: у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей дисертаційне дослідження містить посилання на відповідні джерела інформації. Тетяною КІРІЄНКО дотримано вимоги норм законодавства про авторське право.

Таким чином, у рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дисертаційного дослідження.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що викладені в дисертації положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

- науковій діяльності – для проведення подальших наукових досліджень права людини на безпеку в сучасній юридичній науці;
- правотворчій діяльності – для подальшого удосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки та безпеки людини;
- правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності органів державної влади щодо забезпечення та захисту права людини на безпеку;
- освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Міжнародне право», «Міжнародний захист прав людини», а також під час підготовки методичних матеріалів з таких навчальних дисциплін, як «Філософія права», «Конституційне право», «Право Європейського Союзу».

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне дослідження КІРІЄНКО Тетяни Павлівни на тему «Право людини на безпеку: теоретико-правове дослідження», не можна не відзначити й певні суперечливі або спірні положення. Окремі питання предмету дослідження, на погляд рецензента, потребують певних уточнень та додаткової аргументації. Серед них слід зазначити такі.

1. Формулюючи елементи наукової новизни «вперше» (стор. 21-23), авторка ініціює прийняття окремого Закону України «Про право людини на безпеку», який надасть змогу комплексно врегулювати інститут права людини на безпеку, визначити основні принципи, суб'єктів забезпечення безпеки, систематизований перелік загроз безпеці людини, механізми реалізації права на безпеку та захист, юридичну відповідальність за порушення цього права.

На мою думку така ініціатива є надлишковою та може зумовити зайві колізії у правовому регулюванні права людини на безпеку. Закон України «Про національну безпеку України» вже охоплює широке коло загроз, об'єктів та суб'єктів, необхідних для забезпечення національної безпеки, яка включає безпеку людини. Термін «національна безпека» є ширшим і включає оборонну, економічну, інформаційну, екологічну та державну безпеку, кінцевою метою яких є саме захист громадян. Прийняття окремого Закону України «Про право людини на безпеку» розміє цей комплексний підхід і функціонально дублюватиме норми чинного Закону України «Про національну безпеку України». Розробка нового закону, який би намагався зібрати всі ці елементи, призведе до фрагментації та заплутування правозастосовної практики.

2. Розкриваючи розділ 3 «Юридичні механізми забезпечення права людини на безпеку», авторка детально аналізує імплементацію норм міжнародного гуманітарного права та забезпечення права людини на безпеку у надзвичайних ситуаціях та в умовах воєнного стану. Дисертантка вузько аналізує юридичні механізми забезпечення права людини на безпеку. Потрібно враховувати, що юридичні механізми - це сукупність норм, інститутів і процедур, які дозволяють особі реально користуватися правом на безпеку та отримувати захист у випадку його порушення.

Тому в даному розділі необхідно було детальніше проаналізувати:

- правоохоронні механізми забезпечення права людини на безпеку (діяльність поліції, прокуратури, СБУ, Національної гвардії; запобігання кримінальним правопорушенням, розслідування, покарання винних; криміналізація посягань на життя, здоров'я, свободу, екологічну та інформаційну безпеку та ін.);

- судові механізми забезпечення права людини на безпеку (звернення до судів загальної юрисдикції, до Європейського суду з прав людини, відшкодування моральної та матеріальної шкоди у разі порушення права на безпеку та ін.).

3. Суперечливою є висновок, сформульований авторкою на стор. 150 дисертації, про потребу розробити порядок евакуації цивільного населення у зонах конфліктів.

Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій затверджений постановою Кабінету Міністрів України від

30 жовтня 2013 р. № 841 та визначає механізм здійснення організованого вивезення (виведення) населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій та в умовах бойових дій.

Тому замість розробки нового порядку евакуації цивільного населення у зонах конфліктів авторці дисертації доцільніше було зосередитися на вдосконаленні чинного, деталізації його положень щодо гуманітарного виміру безпеки.

4. Розкриваючи положення підрозділу 3.3 дисертації «Забезпечення права людини на безпеку у надзвичайних ситуаціях та в умовах воєнного стану», дисертантці потрібно було проаналізувати заходи правового режиму воєнного стану, що можуть запроваджуватися та здійснюватися в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Викладені вище дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження КІРІЄНКО Тетяни Павлівни, оскільки не торкаються найбільш значних положень і висновків роботи та не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії у процесі захисту дисертації, а також напрямками майбутніх досліджень дисертанта.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження та його відповідність встановленим вимогам. Відзначене дає підстави зробити висновок про те, що дисертація КІРІЄНКО Тетяни Павлівни на тему «Право людини на безпеку: теоретико-правове дослідження», за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного права.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, а також Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 зі змінами, а її авторка – КІРІЄНКО Тетяна Павлівна за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1
(з підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Віталій КУЧЕР